

Modern Türklük Araştırmaları Dergisi

Cilt 4, Sayı 2 (Haziran 2007)

Mak. #18, ss. 36-46

Telif Hakkı® Ankara Üniversitesi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Kırgızların Mitolojik İçerikli Destanlarından "Kococaş" Destanı

Gülzura Cumakunova

Ankara Üniversitesi (Ankara)

ÖZET

Sözlü halk edebiyatının epik türünde sanatsal kabiliyetini en kuvvetli şekilde sergileyen Kırgızlarda "Manas" destanı başta olmak üzere yirmiye yakın Kırgız destanı bilinmektedir.

İçeriği, ideolojik yapısı, hacmi, ele aldığı konuları göz önünde bulundurulduğunda Kırgız destanlarını birkaç türe ayırmak mümkün. Örneğin, hacim itibarıyla büyük (çon) ve küçük (kence), konu itibarıyla kahramanlık, sosyal, aşk, mitolojik olarak değerlendirilebilir.

"Kococaş" destanı, Kırgızların mitolojik içerikli destanlarından en eskilerinden sayılır. Destanda cereyan eden hadiseler eski Türk mitolojik dünya anlayışına dayandırılır.

Kırgızların "Kococaş" ve "Karagul botom" adlı mitolojik muhtevalı destanlarında tabiata karşı gelen insanın başına ne tür felaketler gelebileceği uyarısı kahramanlarının trajik sonları ile ifade edilmiştir.

Destanın bu temel felsefesini, insanların açgözlülüğünden, bencilliğinden, ihmalden bozguna uğrayabilecek tabiata ve yok olmaya, soyu tükenmeye yüz tutacak hayvanlar dünyasına dengeli bir şekilde yaklaşılmasını isteyen Kırgızların ta eski çağlardan yankılanan çağırısı oluşturmaktadır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Kırgız sözlü edebiyatı, Kırgız destanları, Kococaş destanı, mitoloji

ABSTRACT

The "Manas" epic poem, being the first and main of them, there are known to be up to twenty more epic poems strongly exhibited by the ability of the Kyrgyz verbal literature.

Taking into consideration, the content, ideological structure, volume of the Kyrgyz epic poems, it is possible to divide them into several types. For example, according to volume: big (con), and small (kence), and according to content: heroism, social,

passion and mythological.

The epic "Kojajash" is counted as the oldest type of Kyrgyz mythological poem. The events which take place within this poem can be related and based on the ancient Turkish mythological view of the world.

The mythological content of the "Kojajash" and "Karagul Botom" express the types of disasters which the heroes face, with their tragic endings, as a form of warning of the consequences which men face when they interfere with the nature of the world.

The philosophical base of the poems shows how the Kyrgyz people in ancient times emphasise the importance of a balance between, men, nature, and animal world, and not give way for their greed, egoism, and negligence to spoil and destroy nature, and cause animals to become extinct.

KEY WORDS

Kyrgyz oral literature, Kyrgyz epics, Epic Kojajach, mythology

Sözlü halk edebiyatının epik türünde sanatsal kabiliyetini en kuvvetli şekilde sergileyen Kırgızlarda "Manas" destanı başta olmak üzere yirmiye yakın destan bilinmektedir. Bu destanlarda Kırgız halkının geçmişi tüm yönleriyle birer tarihî-edebî eser olarak yansıtılmıştır, belki de bu kuvvetli kültürel gelenekleri sayesinde bir millet olarak ayakta kalabilmişlerdir.

Siyasî-sosyal içeriği, ideolojik yapısı, hacmi, ele aldığı konuları göz önünde bulundurulduğunda Kırgız destanlarını birkaç türe ayırmak mümkün. Örneğin, hacim itibarıyla: büyük (çon) ve küçük (kence), konu itibarıyla: kahramanlık, sosyal, aşk, mitolojik olarak değerlendirilebilir.

Bazı destanlara "kence epos" (küçük destan) denilmesi sadece dünyanın en büyük destanı sayılan ve yarım milyon satırdan oluşan "Manas" destanına nispeten kabul edilmiş bir terimdir. Aslında o küçük denilen destanların her biri diğer Türk halklarının destanlarından veya dünya epik hazinesinin herhangi bir destanından ne içeriği, ne hacmi, ne de kurgusu yönünden geri kalmayacak büyüklüktedir.

"Kocacaş" destanı, Kırgızların mitolojik içerikli destanlarından en eskisi sayılır. Destanda cereyan eden hadiseler eski Türk mitolojik dünya anlayışına dayandırılır. "Kocacaş", bir yandan sıradan bir avcının dramatik öyküsü olarak gözüküyor olsa da, destanın derininde halkın dehasından yaratılmış büyük bir evrensel felsefe yattığı hemen anlaşılır.

Kadim Türk boylarından biri olan Kırgızların göçebe hayat tarzı, köklü bir göçebe medeniyetini meydana getirmiştir. Kırgız halkı her zaman tabiatla iç içe yaşadıkları için eski kültürün temeli de tabiat ile insanın bütünlüğüne dayanmış, hayat felsefesi de ona göre kurulmuştur. Tabiat sınırlarını öğrenmek, ona uyum sağlayabilmek ve mücadele edebilmek için ilkel insanın doğayla sürekli diyalog hâlinde olması icap etmiştir.

İnsanın ilkel hayatında tabiatı hep canlandırmayı, etrafındaki hayvanları, bitkileri, nesnelere kendisi kadar güçlü görmeyi hayal ettiği, hatta bazen onları koruyucu güç, hamî olarak gördüğü ve isimlerini tabulaştırdığı, masallardan, efsanelerden, mitlerden anlaşılmaktadır.

Kırgızların "Kococaş" ve "Karagul botom" adlı mitoloji muhtevalı destanlarında tabiata karşı gelen insanın başına ne tür felaketler gelebileceği uyarısı kahramanlarının trajik sonları ile ifade edilmiştir.

Dünyanın en hacimli destanı sayılan ve 1995 yılında 1000. yıldönümü kutlanan Manas Destanının, kendisinden önce halk arasında yaşayan, halk edebiyatının masal, efsane, mit, lirik şiirler gibi bütün küçük türlerini içine aldığı onun ilk araştırmacılarından itibaren tespit edilmiştir. Örneğin, "Manas'ı ilk defa keşfeden ve bilim dünyasına tanıtan ünlü Kazak araştırmacısı Çokan Valihanov: "Manas" kendisine kadar yaşayan bütün Kırgız mitlerini, masallarını, efsanelerini bir zamana ve bir kahramanın, Alp Manas'ın etrafına toplayan ansiklopedik içerikli eser" (1995: 251) diyorsa, bir başka Türkolog, V.V.Radlov 19.yüzyılın ortasında Kuzey Kırgızistan'a gidip kayıta aldığı destan hakkında: "Kazak-Kırgızlarda genel olarak lirik şiir türleri daha fazla geliştiği halde Kara-Kırgızlarda tam tersine manzumun epik türününün inkişaf ettiği ve halk edebiyatının bütün diğer türlerini sadece ihmal etmekte kalmayıp, bütün efsaneleri, masalları tamamıyla yuttuğu topladığım malzemelerden açıkça görülmüştür"(1995: 28) diye belirtmiş. Kırgızlar ile Kazakların "Er Töştük", "Kococaş", "Er Koşoy", "Er Kökçö" gibi müstakil destanlarını da belli derecede bünyesine katmıştır.

"Manas'ta" mitoloji içerikli en eski destanların kapsama alınışı, daha sonraki devirlere (örneğin, Kırgız tarihinin Oyrat-Cungar devrine) ait destanların alınmaması bir yandan "Manas" destanının meydana geliş tarihine açıklık getiriyorsa diğer yandan adı geçen "Er Töştük", "Kococaş" gibi destanların "Manas'tan" daha önce meydana geldiklerinden haber verir.

"Manas'ın" bir rivayetine göre¹ kurşun işlemez bahadır Manas'ı yaralayan ve sonra ölümüne sebep olan nişancının da Kococaş mergen olduğu söylenir."Manas'ta Kococaş, düşmanların, yani Çin ordusunun keskin nişancısı olarak geçer. "Kococaş" destanında ise onun Kırgızların Kitay yani Çinliler boyundan geldiği rivayet edilir². Bu iki husus arasında destanların kronolojisinin tespiti ve etnografik bilgiler açısından bağlantı kurulabilir.

Bu şekilde "Manas'ın" kapsama alanına girmiş olan destanların, onların müstakil şekilleri ile olan ortak yönleri ve farklılıkları özel olarak araştırılması gereken bir

¹ Bunun hakkında bkz. Jirmunskiy (1961)

² Kitay boyu hâlen canlı bir şekilde korunan Kırgız etnik yapısındaki bilinen boylardan biridir.

hususudur. Onları incelemenin, kıyaslayarak değerlendirmenin, edebiyat için, tarih için birçok yeni bulgular getireceği şüphesizdir. Fakat bu yazımın amacı Türk halk bilimi içindeki açıklarımızdan biri olan genel olarak Türk Dünyasının bilinmeyen destanlarını karşılıklı olarak tanıtmak arzusundan yola çıkıldığı için, Kırgız destanlarının en kadimi olan "Kococaş'ı" değerli meslektaşlarımız halk bilimcilerine tanıtacağız ve Kırgız veya başka Türk halkları destanları arasında bilinçli olarak kıyaslama girişiminde bulunmayacağız. Buna göre destanın özünü, menşeyini, felsefesini, günümüzdeki değerini kısaca anlatacağız.

Destanın kısaca özü şöyledir. Kırgızların Kitay adlı boyundan Karıpbay adlı kişinin Kococaş adlı biricik oğlu küçük yaştan itibaren keskin nişancı olarak ortaya çıkar. Daha 15-16 yaşlarından itibaren avlanarak 20 haneli Kitay boyunun geçimini sağlamaya başlar. Kococaş büyüyüp artık onun nişanlığı kendi diyarlarının dışında duyulmaya başladığı zaman, Kaşgar tarafında Karakoco adlı bir han evlenme çağına gelmiş kızı Zulayka için damat arayışı içine girer. Bunun için diyardaki bütün bekâr yiğitleri sıraya dizer ve kızının önünden geçirecek sınırdır. Fakat Zulayka onların arasından hayalindeki erkeği bulamaz. O sırada avlanmak için gezen Kococaş bu yarışmaya rastgelir. Zulayka Kococaş görür görmez beğenir. Kococaş damat adayları için düzenlenen müsabakaların tümünden başarılı geçerek han kızına layık olduğunu gösterir. Karakoco, kızına büyük servet, damadına Almabaş adlı tüfeğini hediye ederek onları Kococaş'ın yurduna uğurlar.

Zulayka'yı alıp yurduna döndükten sonra Kococaş bir yıl kadar ava çıkmaz. Bu durum soydaşlarının geçiminde bayağı bir sıkıntı ve endişe yaratır.

Bir gün Kococaş korkunç bir rüya görür. Rüyasını eşine anlatır. Zulayka bu rüyayı "avcılıktan uzak dur, yoksa sonun kötü olacak" diye yorumlar. Buna aldırılmayan Kococaş, akrabalarının da isteklerini kıramayıp, toplum inancına aykırı bir iş yapar. Kırgız inancına göre bir düşe iki kez yorum yaptırılmaması gerekirken, Kococaş gidip rüyasını soyun yaşlı bir aksakalına tekrar yorumlatır. Kococaş'ın tekrar ava çıkıp, eskisi gibi soydaşlarının geçimini üstlenmesini arzulayan ihtiyar "Yiğit adam kansının sözüne uyar mı? Rüyan avcılığın devam ettirilmesine işaret ediyor" diyerek zaten bir yıldır sevdiği mesleğinden ayrı kalmanın özlemini çeken Kococaş'ı avlanmaya teşvik eder.

Kococaş'la aynı gün geyiklerin hamisi Kayberen Sureçki (Bozkeçi) de rüya görür. Rüyasında Kococaş'ın gelip bütün sülalesini helak ettiğini görür. Telaşa kapılan Sureçki tekesi Alabaş'a hemen keşfe çıkmasını, sakın, tehlikeden uzak bir yer bulup göç etmeleri gerektiğini söyler. Keşfe çıkan Alabaş, başka bir mergenin(avcının) saldına uğrayınca geri kaçıp gelir ve "senin diline gireceğim diye az kalsın ölecektim" diye bir daha keşfe çıkmaz.

Sonunda Sureçki'nin rüyası gerçek olur. Kococaş gelir ve Sureçki'nin bütün

sülalesini acımasızca öldürür. Avcılığa olan hasretini böylece gidermiş olur. "Yavrularımı öldürdün, hiç olmazsa tekemi sağ bırak. Bir daha senin karşına çıkmayayım, başka tarafa gideyim" diyen Sureçkinin yalvarışına kulak asmas. Alabaş'ı da öldürür. Öfkesinden çılgına dönen Kayberen, bu defa insanlara yönelik hiç kullanmadığı gücünü kullanmaya karar verir ve ilkbaharda gelip öcümü alacağım diye and içer ve kayıplara karışır. Kococaş da zafer sarhoşluğu ile ilkbaharda gelirken bir kurşun bile sarfetmeden yaya kovalayıp yakalayacağım diye and içer. Soydaşlarının sevinciyle karşılanan Kococaş, olanları kimseye anlatmaz.

İlkbaharda köye gelen total keçiyi yakalamak için herkes uğraşır, fakat kimse başaramaz, o zaman Kococaş bunun, öcünü almaya gelen Sureçki olduğunu anlar. Babasının, karısının ve bütün sülalesinin ısrarını dinlemeden keçinin peşine düşer. İki kovalayarak nice dağlar, nice kırlar aşarlar, nice sular geçerler ve yorgun düşerler. Kococaş keçiyi tam da yakalamak üzereyken kendini aramakta olan Zulayka'ya rastlar ve onunla görüşüp konuşmak için verdiği azıcık mola, Sureçkinin otlayıp, eski gücüne kavuşması için yeterli olur.

Tekrar yola koyulduklarında Sureçki "caytaş" denilen sihirli taşla havayı değiştirip, sis, duman düşürür. Duman dağıldığında Kococaş kendini ne aşağıya inemeyecek, ne de yukarıya çıkamayacak yüksek bir kayanın ortasında bulur. Sureçki "cesedin dahi babanın eline geçmeden kayada asılı kalsın" diye beddua eder ve kaybolur³:

Dalaydan beri Kococaş,	"Ne zamandır Kococaş
Tartpadın menden çeñgeldi	Çekmedin benden pençeni
Taalayına kup kılsın,	Kaderin rast getirsin
Uşu turgan cerlerdi	Şimdiki bulunduğun yeri
Kaynılıp cüzün körbögün,	Dönüp yüzünü göremeyeceksin
Kaygırgan kıtay elderdi	Acılı Kitay elini (halkını)
Mergen bolboy kurup kal,	Avcılığın kurusun
Askadan tüşpöy turup kal!	Kayadan inemedi kal
Çöp sargayıp küz bolsun	Ot sararıp güz olsun
Tamanın aldı tüz bolsun.	Tabanın altı düz olsun
Turup kal mergen askada	İnmedi kal avcı kayada

³ Destanın A. Üsönbayev'den 6345 mısralı (dört kere baskı yapmış: 1938: 1956: 1974: 1996), S. Konokbayev'den 1260 mısralı (Elyazmalar Fonunda 347 Env. No'lu), T.Jeentaev'den 720 mısralı (Elyazmalar Fonunda 357 Env. No'lu) varyantları bilinmektedir. Sunulan örnekler A. Üsönbayev varyantından alınmıştır.

Tuuganga kıyın iş bolsun.
Kayrıla turgan cagıña
Karagay çıksın butaktap.
Kalgın mergen askada
Kara taştı kuçaktap
Kabarıñdı ugup kıtaydan
Kalkıñ köçüp kelgende
Tegerek-Sazga kongondo
Az gana kıtay tuuganıñ
Aldıǵkı sazga tolgondo
Elden usta cıyganda
Karagay kırkıp kıyganda
Tüşürüp mergen almakka
Araketin kılğanda
Şatıñ sınıp kıyrasın
Atañ menen eneñiz
Közünön çaşın tybasın
Kaalap algan Zulayka
Kaygırıp, bozdop ıylasın.
Ar bir kılğan işiñe
Eç bir daba kılbasın.
Askada turup sargarıp
Armanda ölsün bir başıñ
Andan ayla taba albay
Arkan cıyp çoğultup,
Üstünön arkan salganda
Kaygırğan mergen armanda
Karañdı körsün tüşö albay
Kococaş kaçan ölöt dep
Joru aylanıp ketpesin
Menden emes Kudaydan
Kara-Üñkürdö catkanda
Kaltırbay attıñ sen biröön
Karıgança men senin
Kaygırıldı tartıp cüdödüm

Yakınına acı iş olsun
Dönebilecek tarafına
Çamlar yetişsin budaklayıp,
Kal sen avcı kayada
Kara taşı kucaklayıp...
Haberini duyup Kıtaydan
Halkın toplanıp geldiğinde
Tegerek-Saz'a konduğunda
Azınlık Kıtay yakınının
Aşağıdaki bataklığa dolduğunda
Halktan usta toplayıp
Çaresiz çamları kestiğinde
İndirmek için merdiven yapıp
Tüm çabasını harcayınca
Merdiven kırılıp mahvolsun
Anan ile babarın
Gözlerinde yaşı dinmesin
Sevgili yarin Zulayka
Kahrolup hıçkırp ağlasın
Bütün yaptıkları çabalardan
Hiçbir fayda olmasın
Kaya başında sararıp
İzdrap içinde geber
Ondan da çare bulamayıp
Urgan toplayıp herkesten
Üstten ipi uzatınca
Acıyla avcı kıvransın
Uzatılan urgan yetmesin
Acaba Kococaş ölecek mi diye
Akbaba dönüp gitmesin
Bu benden değil Tanrıdan
Kara-Üñkür'de yattığımda
Tükettin vurup neslimi
Bu yaşa kadar ben senin
Her zaman çektim kahrını

Kabil bolso Kудaydan
Uşul kılğan tilegim
Karga, kuzgun çoğulup,
Kaçan ölot mergen dep
Kadimkidey coo bolsun
Akırı maga asılıp,
Aska taş boldu konuşuñ.
Kaalap alğan Zulayka,
Karanı kiyip ıylasın
Söögüñ taşta kuurasın.
Eliñ köçüp kelgende
Eç bir ayla kalbasın
Akırı cadap tuuganıñ
"Boyuñdu taşta mergen" dep
Agayınıñ çuulasın
Cerge tüşpöy asılıp,
Askada kalsın bir başıñ,
Söögüñ taşka ilinsin
Deneñ taşta kızarıp
Kanıñ taşka töğülsün!
Arkamdan tüşkön Kococaş
Antip elden bölünsün.
Aldımbı mergen keğimdi?
Alıp kelsin başıña
Acal menen ölümdü
Bir kezekte sen meni
Surasam berbey kuurattıñ
Alabaş teke teñimdi
Kayır koş, mergen, esen bol,
Kaygı tartıp, kesel bol
Men aytıp boldum kebimdi"

Kabul görür Tanrıdan
Şuan yaptığım dileğim
Karga, kuzgun toplanıp,
Ne zaman ölür avcı deyip
Olsunlar gerçek düşmanın
Benimle uğraşıp sonunda
Kara taş oldu mezarın
Aşkın senin Zulayka
Matem giyip ağlasın
Kemiğın taşta kurusun
Halkın göçüp geldiğında
Hiçbir çare bulamasın
Umudunu kesip nihayet
"At kendini avcı" diye
Akrabaların ağlasın
Yere düşmeyip cesedin
Asılı kalsın kayada
Kemiğın taşa ilişsin
Bedenin taşta kızarıp
Kanın taşa dökülsün!
Peşimi bırakmayan Kococaş
Böylece halkından bölünsün
Aldım mı avcı öcümü?
Getirsin senin başına
Ecel ile ölümü.
Bir zamanlar ben sana
Yalvarsam bağışlamadın
Alabaş teke eşimi.
Elveda avcı, hoşça kal,
Acı çekerek hasta kal
Bitirdim ben sözümü"

Yaşlı babası kaybolan oğlunu çıkmaz kayanın ortasında bulur ve çaresizlikten kahrolur. Kococaş babasına "Bütün soydaşlarımla gelip, bir çaresini bulup beni

buradan indirin" der. Kıtay kavmi, Kococaş'ın mashur kaldığı dağın eteğine göçüp gelirler. Kococaş'ı indirmek için yapmadıkları kalmaz, fakat bütün çabaları boşa çıkar. Kıtayların göç ettiği Tegerek-Saz, adı üstünde bataklık bir yerdir ve burada halk perişan olur. Sonunda Kococaş da oradan sağ inemeyeceğini, Kayberen'in bedduasının gerçekleşeceğini anlar, perişan olan ailesine, soydaşlarına acır ve bu duruma son vermeye, kendini kayadan aşağı atmaya karar verir. Son vasiyetini söylerek kendini kayalıktan atar.

Zamanası kuurulup,
 Kıtaylar anda kep aytat:
 "Calgız mergen özü ölböy "
 Bizdi da kkrat dep aytat
 Kırılıp koşo ölgönçö
 Mergen menen koşulup,
 Biz da kıynoo körgönçö,
 Turgan ceriñ aska dep
 Eçki kuuymun dep cürüp
 Colugupsuñ naska dep
 Aysak bolo mergendi
 Askadan boyuñ tašta dep".
 Akırı çarçap kıtaylar
 Ayla çok kılar başka dep
 Tüşpösünö köz cetip
 Tüşürö albay koygon soñ
 Ayrılganım ıras dep,
 Atası baykuş Karıpbay
 Aytıp catat muras kep:
 "Tappadı ayla az eliñ
 Askadan cerge tüşö albay
 Uşubu calgız ölgönüñ?
 Karıp ketken kezimde
 Kaygınp ıylap atam dep
 Koluñ menen kömbödüñ
 Koy körüngüs tumanda
 Koyon atıp bergenim
 Kagılayın, mergenim,

Başka diyecekleri kalmayıp
 Kıtaylar şunu söylerler:
 Bir tek avcı ölmeyip
 Bizi de birlikte sürükler
 Hepimiz burada öleceğiz
 Nişancı ile beraber
 Boşuna azap çekeceğimize
 Kaldığın yerin kaya deyip
 Keçinin peşinden düşünce
 Rastgelmişsin belaya deyip
 Desek ne olur avcıya
 Kayadan at kendini deyip".
 Sonunda yorulup Kıtaylar
 Yapacak çare kalmadı deyip
 İnemeyeceğini anlayıp
 İndiremedikten sonra
 Ayrılaçağım aşıkârmuş deyip
 Kederli babası Karıpbay,
 Söyledi şöyle miras söz:
 "Bulamadı çare azıcık halkın
 Kayadan aşağıya inemeden
 Kader midir yalnız öleceğin?
 Yaşlandığım çağımda
 Kahrolup ağlayıp "babam" deyip,
 Ellerinle beni gömemedin
 Koyun görünmez dumanda
 Tavşanı vurup getirenim
 Kurbanın olayım nişancım

Askadan tüşpöy sen öldüñ	Kayadan inemediñ sen öleceksin
Azabıñ tartıp men öldüm.	Kahrını çekip ben öleceğim
Közüm toyo körbödüm	Gözüm doya göremedim
Kuçagım tolo süybödüm.	Kuçagım dola sevedim
Kargaday calgız sen coksıñ,	Artık yalnızım sen yoksun
Kaygısın tarttım düynönün	Acısını çektim dünyanın
Öydö çıksam öböğüm	Yukarı çıkarsam direğim
Ildıy tüşsö cölögüm	Aşağıya inersen dayancım
Kubat bergen mederim	Kuvvet veren desteğim
Acalım cetip ölgöndö	Ecelim gelip öldüğümde
Atakem dep çınırıp	Babacığım diye çığlık atıp
Artımda kalgan belegim	Arkamdan ağlayacak mirasçım
Akıl, ayla bizde cok	Akıl, çare bizde yok
Askadan cokpu keleriñ	Kayadan senin ineceğin yok
Calgız tuuma kulunum,	Anadan yalnız yavrucak
Sen askada, biz cerde	Sen kayada , biz yerde
Kulunum dep kurudum	Yavrum deyip kahroldum
Basıña salgan turbaybı	Keçi başına geçirmiş
Balam acaldın çalma kurugun	Ecelin ukruğunu
Kargadaydan üyrönüp	Küçük yaştan uğraşıp
Kas bolduñ, balam, kiyikke	Hasım oldun geyiğe
Menin kalganımbı küyütkö	Benim kalacağım varmış dert içinde
Kantip baram canıña	Nasıl varırım yanına
Kağılayın közüñdön	Kurban olayım gözünden
Kanattuu kuştar cetkisiz	Kanatlı kuşlar yetişemez
Bala, kaldıñbı aska biyikte?	Yavrum, kaldın mı yüksek kayada?

Avcının yaşlı babası acıya dayanamayıp düşüp bayılıp kalır. Kococaş eşini ve yaşlı babasını evlatlık kardeşine ve halkına emanet ederek kendini kayalıktan aşağıya atar.

Kayberen'in dediği olur ve Kococaş'ın ceseti yakınlarına ulaşmadan kargakuzguna yem olup kayada asılı kalır. Avcının kederli babasını ve eşi Zulayka'yı alıp Kıtaylar yurduna dönerler. Babasının kurumuş kemiklerini toplayıp gömmek, Surecki ile barışmak, hatta onun kızıyla evlenmek Kococaş'ın Zulayka'nın karnında kalmış olan oğlu Moldocaş'a nasip olur.

Mitoloji prensiplerine sadık bir şekilde kurulmuş bu destandan çıkarılacak temel

felsefe şudur: Herkes, ister o halkın sevilen kahramanı olsun ister halkını beslemeye çalışan keskin nişancı olsun, sebebi ne olursa olsun eğer tabiat kurallarına karşı gelirse, mutlaka cezasını çekecektir ve çekmelidir. Burada kimseye istisna yoktur.

Destan mitolojik içerikli olmasına rağmen rivayetin gelişmesinde ve kahramanlarının davranışlarında sıradışı hadiselerin, aşım büyü, abartılı motiflerin azlığı dikkati çeker. Surecki'nin gücü, onun büyü-sihirli marifetlerine değil, onun tanrısal kimliğine bağlı gösterilir. O bir Kayberen'dir. Kayberen, hâlen Kırgızlar arasında yaşamakta olan manca göre bütün yabani geyik türünden hayvanların hamisidir ve kutsal sayılan bir totemdir. Ona dokunulmaz, ona silah doğrultulmaz, kötü sözler söylenmez. Kırgızların eski inançlarından günümüze kadar gelen ve hâlâ İslâm diniyle karıştırılmış bir şekilde yaşatılmakta olan anlayışa göre koyunun hamisi - Çolpon Ata, yilkının (atın) hamisi - Kambar Ata, sığırın hamisi Zengi Baba, devenin hamisi - Oysul Ata, keçinin hamisi - Çıçan Ata, ustacılığın ve ustaların hamisi Döötü, loğuz ve çocukların hamisi - Umay Ene gibi varlıklar da aynı tanrısal güce sahiptirler.

"Animizm, totemizm ve mit destanın üzerine kurulduğu temel olup, dinleyici tarafından anlatının özel aracı olarak algılanıp, aynı zamanda destana farklı bir sanatsal-fikirsal renk katar" (Mamıtbekov 1993: 143).

Eski Kırgız anlayışına göre, insan-hayvan-tabiat üçgeninde bir şuurlu yaratık olarak insana belli bir üstünlük verilir. Yalnız insanın o üstünlüğünü tabiat dengesini bozmayacak, sınırları aşmayacak şekilde kullanması icap eder. Bu kuralları çiğneyecek olursa, tıpkı Kococaşla olduğu gibi bedelini ağır ödemeye mahkûm edilir. İlkel dünya anlayışının dâhiliği de insanı mahkûm edecek gücü bazı hayvan ve tabiat öğelerine tanınması, onları tanrısal kudrete sahip etmesidir.

Destanın bu temel felsefesi, insanların açgözlülüğünden, bencilliğinden, ihmalden bozguna uğrayabilecek tabiata ve yok olmaya, soyu tükenmeye yüz tutacak hayvanlar dünyasına dengeli bir şekilde yaklaşılmasını isteyen atalarımızın ta eski çağlardan yankılanan çağrısı, nasihatı olarak bugün de güncelliğini kaybetmemiştir.

Bugün bizim farkına vararak "eyvah yok olmakta, tükenmekte, nasıl koruruz, nasıl eski haline döndürürüz" diye feriyat ettiğimiz dünyamızın bu halini binlerce yıl öteden bilerek, kendi eserine dramatik bir şekil vererek nesilleri uyaran, insanları düşünmeye zorlayan, halkın derin içgüdüsünden ve dehasından yaratılan muhteşem bir destandır "Kococaş".

Dünyaca ünlü Kırgız yazarı Cengiz Aytmatov kendisine büyük başarı sağlayan "Dişi Kurdun Rüyası" adlı romanını, başka bir dünyaca ünlü Kırgız sinema yönetmeni Tölömüş Okeyev, kendisine uluslararası ödüller kazandıran "Beyaz Barsın Nesilleri" adlı filmini "Kococaş" destanından esinlenerek yaratmıştır.

"Kococaş" destanı, Kırgızların eski inançları, sosyal yaşantısı, gelenek-görenekleri,

etnik yapısı, kültürü hakkında çok yönlü bilgiler içermesi, güzel anlatım tarzı ile okumaya ve araştırılmaya değer bir eserdir.

Kaynaklar

- Akındar Çıgarmaçılığının Tarihinin Öçerki*. Frunze,1988.
JİRMUNSKİY V. M. (1961) *Kirgizskiy Geroişeskiy Epos "Manas"*, Moskva, İzd. AN SSSR.
Kococaş, Frunze,1956.
Kococaş, *Olcobay menen Kişimcan*, Frunze,1974.
Kococaş. Şam Basması, Bişkek,1996.
Kirgiz Elinin Oozeki Çıgarmaçılık Tarihinin Öçerki, Frunze, 1973.
MAMITBEKOV Z.Ç. (1993) *Otrajenie jizni i borbi kigizov v epose "Manas"*. Bişkek.
RADLOV V.V. (1885) *Obraztsı narodnoy literaturı severnih tyurkskih plemen*. C.3. SPb..
RADLOV V.V. (1995) *Obraztsı narodnoy literaturı severnih tyurkskih plemen. Entsiklopedičeskiy Fenomen Eposa "Manas"*. Bişkek.
VALİHANOV Ç. (1995) *Öçerki Jungarii. Encyclopedical Phenomenon of Epos "Manas"*, Bişkek5.
ZAKİROV S. (1959) *"Kococaş" Eposunun Kee Bir Maseleleri*. Frunze.

Gülzura Cumakunova

Doç Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü öğretim üyesi. Yoğunlaştığı araştırma alanı Kırgız Türkçesi, Kırgız halk edebiyatı, Manas.

Adres: Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, 06100 Sıhhiye - Ankara. Türkiye.

E-posta: gulzura@yahoo.com

Yazı bilgisi :

Alındığı tarih: 10 Şubat 2007

Yayına kabul edildiği tarih: 15 Nisan 2007

E-yayın tarihi: 29 Haziran 2007

Çıktı sayfa sayısı: 11

Kaynak sayısı: 11